CONCEPTUL DE „CULTUREM" ÎN TRADUCTOLOGIA ROMÂNEASCĂ ŞI SPANIOLĂ. SIMILITUDINI ŞI DISCREPANŢE

Diana MOŢOC
Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, România

Abstract: Different approaches in translation studies have been applied to cultural terms. In the Hispanic space, Molina proposes an analysis of norms which operated on the target text and also on the generated changes and relationship of equivalence between TT and ST. In the Romanian context, Lungu-Badea has an outstanding contribution to the definition, theorizing and analysisof cultural terms. The Romanian researcher defines the concept and determines its features by using binary oppositions. She proposes a classification of culturemes through the comparative-cultural method and finds solutions to problems derived from them by analysing the intention-situation in translation. First of all, this paper offers an overview of the conceptualization of the term in the two spaces, and, secondly, it sets out to establish the similarities and/or differences between them.

Keywords: *cultureme*, cultural transfer, cultural equivalence

1. Introducere

Concept funcţional în teoria şi practica traducerii, culturemul (nume proprii, referinţe culturale, istorice, geografice, livreşti etc.) este considerat a fi piatră de încercare pentru traducător, la limita traductibilităţii (Lungu Badea 2004).

Termenul de *culturem* este un termen relativ nou creat, care nu a pătruns încă în cele mai importante dicţionare ale unor limbi ca spaniola (*Diccionario de la Real Academia*) sau franceza (*Larousse*). De asemenea, nu este înregistrat în *Dicţionarul explicativ al limbii*

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

române[1]; îl găsim, totuşi, în *Marele dicţionar de neologisme,* de Florin Marcu (2000), unde este definit ca fiind „cea mai mică unitate a unui fenomen sau fapt de cultură, element comun unor forme, structuri, genuri de cultură (după semantem)".

Conceptul este utilizat în câteva domenii conexe: studii culturale şi didactica limbilor străine (Poyatos 1971, 1976, 1983, 1994, Blanco Santos şi Vega de la Fuente Martínez, 1998), studii consacrate interculturalităţii (Oksaar 1988, *apud* Lungu Badea 2003, 2004, 2009b), sociologia românească (Benkö 1985, Evseev 1985) şi traductologie, în special în abordarea diferenţelor culturale şi a transferului cultural, aşa cum reiese din studiile efectuate de H. Vermeer (1983), H. Vermeer şi H. Witte (1990), C. Nord (1997), P. Sandrini (1999, 2002), A. Chesterman (1997, 2000)[2] etc.

În spaţiul hispanic, după ce termenul de *culturem* (*culturema,* sp.) a fost utilizat pentru prima oară în didactica limbilor străine, de Poyatos (1971, 1976, 1983, 1994), în traductologie, a făcut obiectul de studiu al mai multor cercetători: Hurtado Albir (2001/2004), Molina (2001, 2006), Luque Nadal (2009), Rodríguez Abella (2009), Vercher García (2011) etc. Menţionăm că ne vom referi în continuare cu precădere la studiile cercetătoarei Lucía Molina (2001, 2006), dar şi la concepte şi criterii definite de Amparo Hurtado Albir (2004).

O contribuţie remarcabilă la definirea, teoretizarea conceptului şi analiza traducerii culturemelor îi revine spaţiului traductologic românesc, graţie, mai cu seamă, modelului elaborat de cercetătoarea Lungu Badea (1999/2001, 2002, 2003, 2004, 2009a, 2009b, 2011, 2012), care îşi centrează o importantă parte a activităţii traductologice pe această noţiune[3]. Plecând de la teoriile traductologice contemporane, de la semiotica traducerii, estetica receptării şi de la studiul comparativ al acesteia, Lungu Badea construieşte o teorie traductologică argumentată ştiinţific, pe care o denumeşte teoria

---

[1] Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

[2] Preluăm aici parcursul realizat de Lungu Badea (2004, 2009b). Potrivit cercetătoarei, culturemul este utilizat, de asemenea, în literatură, semiotica rusă, lingvistică, fenomenologie, semiotica dramaturgică, drept comparat etc., desemnând fapte culturale specifice acestor domenii (Lungu Badea 2003, 2009b, 20).

[3] Cercetarea se bazează pe teza doctorală intitulată *Le rôle du contexte extralinguistique dans la traduction des culturèmes* susţinută la Universitatea de Vest, în 2003, precum şi pe studiile premergătoare acesteia (1999, 2001, 2002), şi dezvoltată în lucrările din 2004, 2009b, 2011a, 2011b, 2012c.

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

comparativ-culturalistă a traducerii, pe baza studiilor descriptive şi evaluative ale unor fapte concrete, şi anume traducerea culturemelor.

În traductologia românească, culturemul a fost abordat, de asemenea, de Anda Rădulescu (*Les culturèmes roumains: problèmes spéciaux de traduction*, 2010), care, plecând de la analiza traducerii culturemelor româneşti în franceză, subliniază dificultatea de redare a acestora, mai ales când ele se încrucişează cu aluzia culturală şi conotaţia. Remarcăm, de asemenea, faptul că revista *Translationes* a dedicat primul său număr (2009) traducerii culturemului, mai exact, dificultăţii de traducere a faptului cultural şi interferenţelor interculturale rezultate din contactele culturale. Notăm, pe lângă studiul semnat de Lungu Badea („Remarques sur le concept de culturème", 2009b), la care ne vom referi în continuare, contribuţiile traductologilor Anda Rădulescu („Parémies roumaines formées à partir d'un nom de peuple – quelle stratégie de traduction?", 2009), Alina Pelea („Analyse des personnages de contes comme culturèmes et unités de traduction", 2009), Ioana Bălăcescu şi Bernd Stefanink („Gérer les culturèmes en traduction", 2009).

2. Noţiunea de „culturem". Aspecte terminologice şi definiţii

În spaţiul hispanic, aşa cum anticipam mai sus, termenul de culturem (*culturema*, în limba spaniolă) este utilizat pentru prima oară de Fernando Poyatos[4] în domeniul didacticii limbilor străine, mai precis, al comunicării neverbale. Astfel, după ce foloseşte termenul deja în lucrările din 1971 (*apud* Blanco Santos 1998), 1976 şi 1983 (*apud* Poyatos 1994), în subcapitolul „Para el análisis sistemático de una cultura: el modelo interdisciplinar de los culturemas" (1994, 37-42), el propune un model, flexibil şi adaptabil, pentru o analiză sistematică şi progresivă a unei culturi pe baza unităţii pe care o denumeşte *culturema* şi pe care o defineşte astfel:

> „orice porţiune semnificativă de activitate sau non-activitate culturală percepută prin intermediul unor semne sensibile şi

[4] Ne-am oprit la definirea conceptul de „culturem" la Poyatos, dat fiind şi faptul că acesta a fost extrem de puţin valorificat în domeniul traductologic, chiar dacă în analiza noastră comparativă ne vom referi mai puţin la abordarea sa. Ulterior, *teoria culturemelor* propusă de Poyatos a stat la baza altor studii, în acelaşi domeniu, între care le menţionăm pe cele semnate de Blanco Santos (1998) şi Vega de la Fuentes Martínez (1998).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

> inteligibile cu valoare simbolică şi susceptibilă a fi divizată în unităţi mai mici sau amalgamată în altele mai mari”[5] (37-38).

Declinându-şi preferinţa tot pentru termenul de *culturema*, Molina (2001, 2006) consideră pertinentă recurgerea la sufixul „*ema*” (echivalent al lui „em”), utilizat în lingvistică, dar şi la comoditatea şi claritatea folosirii unui singur cuvânt specializat în raport cu o sintagmă (cuvinte/elemente/mărci culturale etc.). De asemenea, îşi motivează alegerea prin faptul că îşi bazează definiţia pe cea a lui Nord, considerând culturemul „un element verbal sau paraverbal care are o încărcătură culturală specifică într-o cultură şi care, fiind transferată în altă cultură, poate provoca un transfer nul sau diferit de cel original”[6] (Molina 2001, 91). Definiţia este reluată şi parţial nuanţată în lucrarea din 2006:

> „înţelegem prin culturem un element verbal sau paraverbal care are o încărcătură culturală specifică într-o cultură şi care intrând în contact cu o altă cultură prin traducere, poate provoca o problemă de natură culturală între textul-sursă şi textul-ţintă”[7] (Molina 2006, 79).

În demersul său, Lungu Badea (1999/2001, 2003, 2004, 2009b, 2012), după referirea la accepţia termenului în diferitele teorii care îl utilizează (teoria culturemului, a transferului cultural, sociologie, traductologie), prezintă mai întâi formarea şi definiţia termenului, pentru a identifica în continuare conceptul de „culturem” prin opoziţiile binare pe care le stabileşte între acest concept şi alte concepte funcţionale în lingvistică, stilistică sau traductologie.

Notăm ca o primă discrepanţă între abordările comparate faptul că în timp ce Molina (2001, 2006) se limitează în a stabili un

---

[5] „Cualquier porción significativa de actividad o no-actividad cultural percibida a través de signos sensibles e inteligibles con valor simbólico y susceptible de ser dividida en unidades menores o amalgamada en otras mayores” (Poyatos 1971, 23; 1994, 37-38). Menţionăm că traducerea tuturor citatelor din prezentul articol ne aparţine.

[6] „un elemento verbal o paraverbal que posee una carga cultural específica en una cultura y que al ser transferido a otra cultura, puede provocar una transferencia nula o distinta al original” (Molina 2001, 91).

[7] „entendemos por culturema un elemento verbal o paraverbal que posee una carga cultural específica en una cultura y que al entrar en contacto con otra cultura a través de la traducción, puede provocar un problema de índole cultural entre los textos origen y meta” (Molina 2006, 76).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

parcurs strict traductologic al conceptului de „culturem" (Nida 1945, Margot 1979, Vlahov şi Florin 1970, Vermeer 1983, Newmark 1988, Nord 1994, Katan 1999 etc.), în parcursul teoretic diacronic şi sincronic întreprins de Lungu Badea, este pusă pentru prima oară în legătură utilizarea termenului în domeniul cibernetic (Moles 1967), al interculturalităţii (Oksaar 1988), sociologic (Benkö şi Evseev 1986) şi al traductologiei (transferul cultural) (Vermeer 1983, Vermeer şi Witte 1990, A. Chesterman 1997, 2000), precum şi definirea conceptului de „culturem" prin opoziţie cu celelalte concepte lingvistice amintite.

Termenul a fost creat după modelul termenilor *fonem*, *morfem, lexem*, şi desemnează nume proprii, referinţe culturale, istorice, geografice, livreşti etc. (Lungu Badea 2004). Conceptul, funcţional în teoria, practica, didactica şi critica traducerii, este definit de Lungu Badea ca fiind:

> „unitatea minimală purtătoare de informaţie culturală care nu se poate descompune în vederea perceperii sensului şi realizării traducerii, întrucât această operaţie ar perturba receptarea corectă a sensului de către destinatar (cititor, traducător etc.) şi, prin urmare, ar produce alterarea intenţiei autorului" (2004, 35).

Identificarea culturemului se bazează pe diferenţierea prin opoziţii binare de alte noţiuni cu care s-ar putea confunda. În primul rând, Lungu Badea (2009b) distinge între conotaţie şi culturem, prima reprezentând sensul figurat şi contextual al unei lexii simple ori compuse, în timp ce culturemul este o lexie simplă, compusă sau o expresie lexicalizată care funcţionează ca unitate semantică, a cărei reperare depinde de „(re)cunoaşterea contextului extralingvistic de origine"[8] (34). De aici rezultă şi caracterul relativ al statutului de culturem, sarcina de a-l identifica revenindu-i cititorului-sursă şi, respectiv, traducătorului, care, la rândul său, are sarcina să-i asigure destinatarului receptarea TŢ.

Apropiate, aluzia culturală şi culturemul, diferă totuşi prin faptul că „aluzia este, prin definiţie indirectă (Bologne 1991, 6-7): un cuvânt, o frază ce evocă o persoană/un lucru fără a o/îl desemna (cf. *Petit Larousse*), spre deosebire de culturem care o/îl desemnează"[9]

[8] „(re)connaissance du contexte extralinguistique d'origine" (Lungu Badea 2009b, 34).

[9] „[l'] allusion est, par définition indirecte (Bologne 1991, 6-7): un mot, une phrase évoquant une personne/chose sans la désigner (cf. *Petit Larousse*), à la différence du culturème qui la désigne" (Lungu Badea 2009b, 46).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

(Lungu Badea 2009b, 46). O altă diferenţiere fundamentală pe care o semnalează Lungu Badea între cele două noţiuni este cea referitoare la raportul pe care fiecare îl are cu locutorul: aluzia se referă la o cultură presupus comună între interlocutori, iar culturemul creează o complicitate între locutori, pe baza unor informaţii culturale, istorice sau actuale, care pot fi sau nu cunoscute.

În cazul celei de a treia opoziţii binare, între culturem şi neologism, dacă cel din urmă acoperă o lacună lingvistică în LŢ (împrumuturi sau creaţii interne necesare) sau este o manifestare de pedanterie, potrivit lui Lungu Badea (2009b), primul reprezintă „o caracteristică a comunicării care se manifestă în actul traducerii în momentul transferului practicilor monoculturale şi a faptelor culturale ale limbii-sursă spre limba-ţintă”[10] (52).

Nici conceptele de „cultism” şi „culturem” nu se suprapun, cultismul fiind utilizat atât pentru a desemna un împrumut savant, cât şi pentru manifestarea unui stil literar preţios, afectat (aşa-numitul gongorism), în timp ce culturemul este specific culturii-sursă, specificitate care nu este neapărat reperabilă în cultura-ţintă, iar valoarea de fapt cultural este atribuită de contextul extralingvistic (Lungu Badea 2009b). În sfârşit, din ultima opoziţie (traductem vs culturem), reţinem că, potrivit cercetătoarei române, traductemul este o unitate de lucru, de echivalenţă, care funcţionează doar în cadrul procesului traductiv; spre deosebire de acesta, culturemul este reperabil formal independent de actul de traducere.

În ceea ce priveşte punctele de convergenţă sau de divergenţă între cele două abordări traductologice, remarcăm că, în timp ce aspectele terminologice permit observarea unei prime similitudini – şi anume, în ambele spaţii lingvistice se optează pentru termenul de *culturem* (*culturema,* sp.) –, în definirea conceptului există însă şi discrepanţe. Dacă ambele teorii precizează faptul că este specific unei culturi, fie deja în definiţie (la Molina), fie atunci când sunt stabilite caracteristicile culturemului (la Lungu Badea), între care monoculturalitatea, la care ne referim mai jos, în conceptualizarea noţiunii notăm o primă divergenţă: în timp ce Lungu Badea (2004) o defineşte ca fiind o unitate minimală de sens purtătoare de informaţie culturală, pentru Poyatos (1994) este o porţiune divizată în unităţi mai mici sau amalgamată în altele mai mari.

---

[10] „une caractéristique de la communication qui se manifeste dans l’acte de traduction lors du transfert des pratiques monoculturelles et des faits culturels de la langue source vers la langue cible” (Lungu Badea 2009b, 52).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

Cel mai evident punct de divergenţă pe care îl identificăm însă între cele două conceptualizări se referă la dependenţa *vs* autonomia culturemului faţă de traducere. În definiţiile sale, Molina (2001, 2006) afirmă deja dependenţa culturemului de transferul cultural, anticipând caracterul dinamic al acestuia, în vreme ce Lungu Badea (2004, 2009b) distinge între caracteristicile care definesc statutul culturemului, autonomia acestuia faţă de traducere. Remarcăm în abordarea cercetătoarei Lungu Badea argumentarea identificării şi delimitării noţiunii prin opoziţiile binare evocate mai sus, din care se desprind respectivele caracteristici definitorii ale statutului culturemului. Şi anume, este vorba despre o microunitate:

1) monoculturală: culturemul este specific unei culturi, în care produce un anumit efect, în funcţie de semnificaţie şi context, care nu e sesizabil într-o altă cultură, cu mici excepţii, datorate faptului că potenţialul cultural, motivaţia istorică şi socio-culturală poate să se găsească uneori parţial (sau cu o valoare culturală diferită) şi în alte culturi (Lungu Badea 2009b, 31, 71). Reţinem, în acest sens, şi următoarea afirmaţie:

> „Definit ca cea mai mică unitate purtătoare de informaţie culturală, culturemul este de asemenea o realitate culturală proprie unei culturi care nu se regăsește în mod necesar într-o altă cultură”[11] (Lungu Badea 2009b, 69).

2) în al doilea rând, este o microunitate relativă; aceasta decurge din subiectivitatea emiţătorului şi a receptorului, din bagajul cognitiv şi orizontul de aşteptare propriu fiecărui participant la comunicare (Lungu Badea 2009b, 71).

3) în sfârşit, în al treilea rând, este autonomă faţă de traducere.

Aceasta este, aşa cum menţionam mai sus, cea mai evidentă discrepanţă între cele două abordări traductologice. Dacă la Molina (2006) culturemele se manifestă *în* cadrul transferului cultural, motivându-şi afirmaţia prin exemple de cultureme care nu există în afara traducerii între catalană şi spaniolă; potrivit cercetătoarei Lungu Badea (2009b, 71), culturemele se manifestă şi *în afara* procesului traductiv, aducând ca argument faptul că, prin traducere, cel mai

[11] „Défini comme la plus petite unité porteuse d’information culturelle, le culturème est aussi un concept théorique désignant une réalité culturelle propre à une culture qui ne se retrouve pas nécessairement dans une autre” (Lungu Badea 2009b, 69).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

adesea se şterge semnificaţia culturemului, se pierde încărcătura culturală, ori ea produce un efect diferit.

Cât despre caracterul relativ pe care îl distinge Lungu Badea şi care decurge din subiectivitatea emiţătorului şi a receptorului, îl considerăm similar caracterului dinamic pe care-l conferă atât Molina, cât şi Hurtado Albir culturemului, prin faptul că înţelegerea şi soluţionarea sa depinde de contextul situaţional, între parametrii căruia se numără şi cei doi participanţi la comunicare.

2. Clasificarea culturemelor

Motivul pentru care elementele culturale existente în texte pot genera probleme sunt, firesc, diferenţele culturale. Prin urmare, clasificarea culturemelor s-a impus ca o abordare a tipologiei diferenţelor culturale dintre diversele culturi, propunerile existente în studiile de traductologie fiind multiple şi grăitoare cu privire la complexitatea operaţiei.

Pentru a analiza modul în care au fost transpuse elementele culturale în traducerile în arabă ale romanului *Un veac de singurătate*, de Gabriel García Márquez, şi reluând propunerile traductologice existente – Nida (1945), Margot (1979), Vlahov şi Florin (1970), Newmark (1992 [1988], Nord (1994), Katan (1999, 45) –, Molina (2001) clasifică diferenţele culturale în patru categorii:

1. Mediul natural: floră, faună, fenomene atmosferice, climă, peisaje (naturale şi create), toponime. Include domeniul „ecologiei" lui Nida, sau „cadrul natural" al lui Nord.

2. Patrimoniul cultural: personaje (reale sau de ficţiune), evenimente istorice, ceea ce ţine de religie, festivităţi, credinţe populare, folclor, opere şi monumente emblematice, locuri cunoscute, nume proprii, ustensile, obiecte, instrumente muzicale, tehnici folosite la exploatarea pământului, pescuitul, chestiuni legate de urbanism, strategii militare, mijloace de transport etc. Patrimoniul include comportamentele culturale care răspund funcţiei referenţiale la Nord, „cultura religioasă" şi „istoria" la Nida, „cultural materială" la Newmark, precum şi *realia* folclorice şi mitologice la Vlahov şi Florin.

3. Cultura socială: pe de o parte, convenţii şi obiceiuri sociale – mod de adresare şi politeţe, mod de a mânca, de a se îmbrăca, de a vorbi; obiceiuri, valori morale, saluturi ca gest, distanţa fizică dintre interlocutori etc.; iar, pe de altă parte, organizarea socială – sisteme politice, legale, educative, organizaţii, meserii şi profesii, monede, calendare, măsuri etc. Ea coincide cu „cultura socială" la Nida, cu

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

„organizaţii şi obiceiuri” la Newmark şi cu comportamentele culturale care răspund funcţiei fatice, expresive şi apelative la Nord.

4. Cultura lingvistică: antroponime, transliteraţii, proverbe, zicători, metafore generalizate, asociaţii simbolice, interjecţii, blasfemii, insulte etc. Din cele patru subcategorii ale lui Nida, conceptul le păstrează pe cele fonologice şi lexicale.

La aceste categorii autoarea introduce şi fenomenul interferenţelor culturale, care constă în disfuncţia unui concept între culturile sursă şi ţintă, dat fiind că este asociat cu conotaţii culturale diferite în fiecare din cele două limbi-culturi. Pe de o parte este vorba despre falşii prieteni culturali (acelaşi concept, comportament sau gest au o conotaţie culturală diferită; ex.: bufniţa în cultura occidentală sugerează înţelepciune, în cultura arabă, prevestire rea, la noi, poartă spre orient, şi una şi alta, fie spus între paranteze), iar pe de altă parte, despre ceea ce numeşte „ingerinţele” culturale (atunci când în TS apar elemente proprii culturii-ţintă; ex.: „Hasta la vista, baby”, din TS englez, redat în spaniolă, prin tehnica adaptării: „Sayonara, baby”) (Molina 2001, 2006).

Pentru a asigura funcţionalitatea şi pentru a le face mai operaţionale, Lungu Badea (2004, 2009b) optează în clasificarea culturemelor pentru combinaţii de criterii, reţinând astfel un criteriu formal, coroborat cu unul funcţional. Din punct de vedere formal, autoarea distinge:

1. Culturemе simple: lexii simple (nume comune sau nume proprii) sau compuse.

2. Culturemе compuse: sintagme şi unităţi frazeologice constituite ca unităţi de sens. Lungu Badea subliniază faptul că în cazul culturemelor reprezentate de expresii, cuvintele care le compun „îşi pierd individualitatea semantică, semnificaţia este dată de microtext care funcţionează într-un context şi conţine adesea o referinţă intertextuală” (67).

Din punct de vedere funcţional, Lungu Badea clasifică culturemele în:

1. culturemе istorice, care actualizează relaţia dintre emiţător şi epoca sa;

2. culturemе actuale.

Remarcăm o contribuţie inedită, şi anume, faptul că este singura teoreticiană care menţionează, clasifică şi descrie expresiile palimpsest drept culturemе. Acest lucru este cu atât mai notabil cu cât identificarea acestui tip de culturem este mai anevoioasă decât a celorlalte, întrucât dificultăţile de înţelegere se amplifică. În cazul expresiilor palimpsest, „[p]ermutările sau redistribuirile frazeologice

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

permit «subtilizarea» exprimării prin exploatarea unor structuri consacrate în care sunt turnate alte elemente lexicale" (Lungu Badea 2004, 67). Din cauza acestei „încastrări" în forme care devin mai greu de sesizat datorită referinţelor culturale pe care le presupun, expresiile astfel create riscă să nu fie integrate în contextele extralingvistice şi lingvistice necesare receptării conţinutului, iar intenţia autorului să nu fie redată în transferul interlingvistic (Lungu Badea 2004, 67).

În cele două modele de analiză la care ne referim, găsim criterii de clasificare diferite: în timp ce Molina (2001, 2006) utilizează un criteriu tematic (al tipologiei diferenţelor culturale), Lungu Badea (2004, 2009b) optează pentru o combinaţie de criterii, respectiv un criteriu formal, coroborat cu unul funcţional. Împărtăşim opinia cercetătoarei române potrivit căreia clasificarea culturemelor nu este un scop în sine, ci o modalitate de a facilita înţelegerea fenomenului şi, mai mult decât atât, de a facilita reperarea acestora, menită să asigure reuşita transferului cultural.

3. Transferul cultural. Modele de analiză

Lungu Badea (2001, 2002, 2003, 2004, 2009b) situează culturemul în centrul teoriei pe care o elaborează, şi pe care o denumeşte comparativ-culturalistă. Această perspectivă teoretică are ca fundament comparatismul şi teoria interpretării, semiotica lui Umberto Eco (1990, 1992) şi a lui L. Nanni (1991, 1995, *apud* Lungu Badea 2004), precum şi modelul literar de traducere. Integrarea traducerii în acest context global pleacă de la distincţia pe care o face Eco între elementele necesare pentru atribuirea sensului, cărora Lungu Badea le găseşte corespondenţa în procesul traductiv astfel:

> *„intentio auctoris*, corespunzând în limbajul traductologilor conceptului de *vouloir-dire*, *intentio operis*, adică proiectul textului însuşi care, ca dispozitiv semnificant, deschide şi limitează posibilele interpretări, şi *intentio lectoris*, a cărei manifestare este dependentă de bagajul cognitiv şi de complementele cognitive […]" (2004, 84).

Autoarea adaugă o a patra intenţie, introdusă de L. Nanni (1991, 1995, *apud* Lungu-Badea 2004), care primează în faţa celorlalte trei, şi anume, intenţia culturii, aceasta fiind „matricea, sistemul în care funcţionează *intenţia operei*, *intenţia autorului* şi *intenţia cititorului*", precedându-le în spaţiul socio-cultural (81). În

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

acord cu această abordare, perspectiva comparativ-culturalistă relevă acţiunea mediului cultural asupra autorului ca emiţător, a traducătorului ca receptor/emiţător şi a cititorilor ca receptori[12].

Ceea ce îi permite traducătorului să rezolve distanţa culturală este competenţa sa biculturală, faptul că este un „intermediar cu dublă apartenenţă culturală" (Lungu Badea 2004, 86); aceasta îi conferă capacitatea de a evalua corect ocurenţele, reperând referinţele culturale (culturemele) şi redându-le adecvat în TŢ. De altfel, autoarea scoate în evidenţă necesitatea competenţei bilingve şi biculturale a traducătorului, dimensiune indispensabilă a competenţei traductive, condiţie *sine qua non* pentru acest „autor de gradul doi"[13] (receptor-emiţător) în realizarea traducerii, pentru înţelegerea varietăţii contextelor (lingvistic, extralingvistic, situaţional, cognitiv etc.). Prin urmare, mediul cultural, contextul extralingvistic şi orizontul de aşteptare al fiecărui cititor-traducător determină descifrarea anumitor asocieri între cuvinte, referinţe culturale etc. Iar acestea din urmă, culturemele, îi impun traducătorului „să repereze linia de demarcare dintre cititorii excluşi şi cititorii complici, să definitiveze harta cunoaşterii şi ignoranţei culturale în cultura-ţintă, să ajusteze «ignoranţa culturală»" (Lungu Badea 2004, 87).

În abordarea sa, cercetătoarea acordă un rol însemnat contextului extralingvistic[14], în reperarea, înţelegerea şi restituirea culturemelor, acestea având prin urmare o natură istorică, culturală, literară etc. Autoarea îl defineşte ca fiind: „ansamblul evenimentelor, codurilor, raporturilor sociale etc. necesare pentru înţelegerea unui enunţ" (Lungu Badea 2004, 92). În opinia sa, contextualizarea este vitală în traducerea intenţiilor. De altfel, parametrii după care poate fi analizat contextul – şi care condiţionează deopotrivă producerea şi receptarea – sunt uşor de corelat cu intenţiile lui Nanni (*intenţia culturii, intenţia autorului, intenţia cititorului, intenţia operei*). Aceşti

[12] Pe de altă parte, cultura „orientează şi modelează interpretarea textului de tradus, se interpune între subiectivitatea traducătorului şi obiectul tradus" (Lungu-Badea 2004, 82).

[13] „Dincolo de intenţia de bază a autorului (*Ia*), vor apărea, vor fi incluse involuntar şi alte intenţii, de fapt sub-intenţii «traductoriale», care ar trebui să coincidă atât cu intenţia autorului, traducătorul fiind un autor secund (*Ia'*), dar şi intenţia cititorului sursă, aşa cum este el imaginat, în mod ideatic (*Ics*)" (Lungu-Badea 2004, 91).

[14] „Orice abordare a traducerii, susţine Lungu Badea, fie ea de natură teoretică ori practică, eşuează complet în cazul în care limba este izolată de realitatea în care se verbalizează" (2004, 92).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

parametri sunt: obiectul (despre ce este vorba în mesaj), emiţătorul (cel care enunţă), receptorul (cel căruia i se adresează mesajul) şi vectorul (condiţiile spaţiale şi temporale ale enunţului). La aceştia se adaugă tipul de relaţie: ton, canal, domeniul discursului.

Mai mult decât atât, înţelegerea contextului global (în care autoarea include context lingvistic, extralingvistic, cultural, istoria culturii, a universului cultural şi artistic al autorului şi contextul de apariţie al operei) este cea care determină reuşita traducerii.

Lungu Badea (2004, 2009b) concepe şi aplică un model de evaluare a traducerii culturemelor, prin raportare la contextul extralingvistic, la condiţiile de producere a operei şi sensului, dar şi la condiţiile de receptare şi lecturile plurale pe care orizonturi de aşteptare diferite le pot actualiza. Metoda de evaluare se organizează astfel: 1) reperarea culturemelor în TS; 2) evidenţierea formelor de limbaj păstrate în LS; 3) constatarea dificultăţii de redare în TŢ a culturemului (neredat, parţial redat, redat incorect); 4) aprecierea soluţiilor pentru care optează traducătorul: explicitări, cultureme, omisiuni, glosări, note de traducător etc. (2004, 109, 2009b, 65, 71).

Soluţiile de traducere depind de *strategia* de traducere. La alegerea acesteia, converg mai mulţi factori: intenţia, finalitatea, destinatarul, dar şi constrângerile editoriale sau comerciale ori gustul epocii/comunităţii lingvistico-culturale în care se traduce. Mai ales, strategia globală a traducerii culturale ia în considerare finalitatea TS, tipul de text şi finalitatea TŢ, determinate de situaţia de comunicare a TS şi de receptare a traducerii. Potrivit cercetătoarei, traducătorul poate opta pentru o strategie comunicativă (centrată pe destinatarul TŢ), semantică (fidelă sensului), literală (fidelă LS, exotică), liberă (adaptare), culturală sau erudită (traduceri comentate, filologice) şi idiomatică (formă şi conţinut).

În modelul său, Molina (2001, 2006) pleacă de la studiile descriptiv-sistemice (Teoria polisistemului, *The Manipulation School*) şi funcţionalişti. Modelul de analiză propune două părţi: prima fază, o analiză a fiecărui text-ţintă, adică *normele* care au operat asupra lui şi *transformările* generate de aceste *norme*; a doua fază urmăreşte *relaţia de echivalenţă* care se stabileşte între fiecare TŢ şi TS şi care este tipul acestei echivalenţe.

Molina (2001, 2006) conferă o dimensiune dinamică culturemului, bazându-se pe două premise: pe de o parte, şi pentru autoarea spaniolă culturemele nu există în afara unui context, iar pe de altă parte, ele apar în cadrul transferului cultural (fiind o consecinţă a acestui transfer) între două culturi concrete. Perspectiva acestei dimensiuni dinamice presupune o serie de factori care trebuie luaţi în

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

considerare: contextul situaţional, limbile în contact, funcţia textuală, scopul soluţiei adoptate în traducere etc.

Hurtado Albir (2004, 614-615), la rândul său, consideră traducerea culturemelor dintr-o perspectivă funcţională şi dinamică. În acest sens, în opinia autoarei, factorii ce trebuie avuţi în vedere sunt următorii:

1. Tipul de relaţie între cele două culturi (dominantă vs minoritară, paritate a celor două culturi, apropiere vs depărtare culturală, ce determină viziunea pe care o are o cultură asupra celeilalte, precum şi redarea culturemelor. La acest punct, autoarea subliniază că pot exista şi următoarele situaţii: inechivalenţe culturale (inexistenţa unui semn cultural în cealaltă cultură), falşi prieteni culturali (gesturi, concepte, comportamente cu conotaţii diferite), „ingerinţe" culturale (folosirea într-o cultură a unor elemente preluate dintr-o altă cultură şi adesea distorsionate).

2. Genul textual, ale cărui caracteristici condiţionează funcţia culturemului, dar şi domeniul textual. Prezenţa unui culturem într-un text literar (pentru a da culoare locală) sau într-un text tehnic (folosit pentru a descrie), poate presupune o traducere diferită: acesta poate fi păstrat, adaptat, suprimat etc. Autoarea aduce exemplul substituirii cântecului francez *La Madelon*, din banda desenată *Le fils d'Astérix*, cu un cântec în spaniolă sau catalană, în traducerile în limbile respective, ceea ce nu s-ar fi întâmplat, probabil, dacă ar fi fost vorba despre un roman, întrucât ar fi produs o dislocare cu privire la cadrul cultural al poveştii.

3. Funcţia culturemului în TS, relevanţa sa în raport cu ansamblul textului.

4. Natura culturemului: registrul, noutatea, specificitatea/ universalitatea.

5. Caracteristicile destinatarului: motivaţia, nivelul cultural.

6. Finalitatea traducerii, care determină alegerea metodei de traducere (cf. Hurtado Albir: traducere interpretativ-comunicativă, adaptativă, filologică, literală), care, la rândul ei, determină opţiunea pentru o soluţie de traducere sau alta, pentru o tehnică sau alta.

În opinia celor două autoare spaniole, utilizarea unui procedeu este şi ea întotdeauna dinamică şi funcţională: în funcţie de tipul de text, de modalitatea de traducere, de finalitatea traducerii şi de strategia sau metoda aleasă (interpretativ-comunicativă, liberă, filologică, literală), care se modifică în funcţie de context şi de finalitatea traducerii (Hurtado Albir 2004).

La nivelul modelului de analiză propus de fiecare dintre cele două perspective traductologice, un prim posibil punct de întâlnire ar

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

putea fi similitudinea dintre normele polisistemice pe care îşi bazează analiza Molina (2006) şi intenţia culturii, respectiv constrângerile în receptarea şi producerea sensului la care se referă Lungu Badea (2004):

> „[c]ultura-sursă îşi impune constrângerile în receptarea şi producerea sensului (teoria polisistemică), iar traducătorului îi revine sarcina de a rezolva, de a diminua distanţarea culturală respectând în acelaşi timp şi constrângerile limbii-ţintă" (82).

Distingem o similitudine şi mai vădită între factorii determinanţi în alegerea metodei de traducere (Hurtado Albir 2004, Molina 2001, 2006) – tipul de relaţie între cele două limbi şi culturi, contextul situaţional, genul textual, funcţia şi natura culturemului, destinatarul şi finalitatea sau scopul soluţiei adoptate în traducere –, şi parametrii după care este analizat contextul global pentru stabilirea strategiei traductive (Lungu-Badea, 2004, 2009b): intenţia culturii, finalitatea TS, tipul de text şi finalitatea TŢ, determinate de situaţia de comunicare a TS şi de receptare a traducerii, dar şi de destinatar.

Notăm divergenţa terminologică, dar şi parţială similitudine conceptuală între noţiunile de „strategie", respectiv „metodă de traducere". Astfel, regăsim la Lungu Badea (2003, 2008, 2012b) în definirea termenului *strategie* o accepţie pe care o putem considera similară noţiunii de *metodă* la Hurtado Albir (2004) şi Molina (2001, 2006), fără a o suprapune total, dată fiind şi complexitatea şi caracterul mai nuanţat al definiţiei cercetătoarei române, pentru care strategia este:

> „Ansamblul procedeelor de traducere folosite de un traducător cu scopul de a transfera în LŢ sensul unui TS, dar şi atmosfera culturală în care este produs acest sens, astfel încât să suscite cititorului-ţintă o reacţie similară celei pe care o are cititorul-sursă. […] Strategia de traducere este stabilită de traducător în funcţie de scopul TS şi de finalitatea prezumtivă atribuită TŢ" (2012b, 135-136).

Hurtado Albir (2004) defineşte metoda de traducere: „desfăşurarea unui proces traductiv anume, care se supune unui principiu în funcţie de obiectivul urmărit de traducător; este vorba despre o opţiune globală ce parcurge întregul text" (54), iar alegerea metodei „este determinată de contextul în care se efectuează traducerea şi de finalitatea pe care o urmăreşte aceasta, care poate fi diferită în funcţie de destinatar" (251). Autoarea distinge patru tipuri de metode de traducere: interpretativă-comunicativă (traducerea

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

sensului), literală (transcodificare lingvistică), liberă (modificarea categoriilor semantice şi comunicative) şi filologică (traducere erudită şi critică).

Strategiile de traducere definite de Lungu Badea (2012b) sunt comparabile, dar mai nuanţate: 1. strategie comunicativă (centrată pe destinatarul TŢ), 2. semantică (fidelă sensului), 3. literală (fidelă LS, exotică), 4. liberă (adaptare), 5. culturală sau erudită (traduceri comentate, filologice), 6. idiomatică (formă şi conţinut).

Aceeşi divergenţă terminologică se păstrează şi în ceea ce priveşte procedeele de traducere, ceea ce uneori implică şi diferenţe în definirea conceptului. Vinay şi Darbelnet (1958) sunt primii care au definit *procedeele tehnice ale traducerii* şi au propus o clasificare a acestora. După această primă propunere, terminologic, s-a optat fie pentru *procedeu,* fie pentru *tehnică,* iar conceptual au avut loc multiple nuanţări.

Atât Hurtado Albir, cât şi Molina optează pentru termenul *tehnică de traducere,* definit de Hurtado Albir (2004) ca fiind un procedeu „vizibil în rezultatul traducerii care se utilizează pentru obţinerea echivalenţei de traducere a microunităţilor textuale”[15] (268). La rândul său, Molina (2001) defineşte tehnica de traducere ca „procedeu de analiză şi catalogare a funcţionării echivalenţei de traducere”[16] (115), având cinci caracteristici fundamentale: 1) afectarea rezultatului traducerii; 2) catalogarea în comparaţie cu originalul; 3) referirea la microunităţi textuale; 4) caracterul discursiv şi contextual; şi 5) funcţionalitatea.

În ceea ce priveşte traductologia românească, termenul utilizat este cel de *procedeu de traducere*, în opinia noastră mai adecvat definiţiilor; de altfel, semnalăm faptul că Hurtado Albir şi Molina definesc *tehnica* drept „un procedeu…”(v. paragraf anterior). Lungu Badea (2012b) defineşte procedeul de traducere ca desemnând „orice modalitate folosită deliberat de traducător în momentul reflecţiei asupra TS şi al căutării unui echivalent” (115).

Notăm ca punct convergent al celor două abordări rolul esenţial şi determinant pentru reperarea şi transferul culturemelor care este conferit competenţei bi-culturale şi celei extralingvistice. Explicit în expunerea pe care am făcut-o cu privire la perspectiva comparativ-

[15] „…visible en el resultado de la traducción, que se utiliza para conseguir la equivalencia traductora” (Hurtado Albir 2004, 268).

[16] „…procedimiento de análisis y catalogación del funcionamiento de la equivalencia traductora” (Molina 2001, 115).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

culturalistă a traducerii culturemelor, acesta este implicit reliefat în descrierea competenţei traductive de grupul PACTE, de la Universitatea Autonomă din Barcelona, a cărui cercetătoare principală este Hurtado Albir. Grupul PACTE (1998, 2000, 2001, *apud* Hurtado Albir 2004), în urma cercetărilor empirico-experimentale în domeniul competenţei de traducere şi a dobândirii ei, include între componentele indispensabile nu doar o subcompetenţă bilingvă, ci şi o subcompetenţă biculturală, extralingvistică (pe lângă cele de transfer, instrumental-profesională, psihofiziologică şi strategică). Potrivit lui Hurtado Albir (2004, 395), subcompetenţa extralingvistică implică cunoştinţe implicite şi explicite despre lume în general şi în domenii specializate, şi anume cunoştinţe: 1) despre traducere; 2) despre cele două culturi; 3) enciclopedice; 4) tematice.

În sfârşit, în ceea ce priveşte modelul de evaluare a traducerii culturemelor, remarcăm, la Lungu-Badea, complexitatea analizei (în patru faze) în identificarea culturemelor în TS (prin caracteristicile statutului acestora) şi evaluarea soluţiilor în TŢ, argumentată şi nuanţată, carentă în modelul lui Molina, care se opreşte la analiza normelor şi a transformărilor şi la relaţia de echivalenţă.

Concluzii

Analiza comparativă a celor două perspective traductologice în ceea ce priveşte traducerea culturemelor pune în lumină existenţa atât a similitudinilor, cât şi a discrepanţelor, a punctelor de convergenţă, dar şi de divergenţă între cele două abordări, şi care dau seama de plurivalenţa culturemului, dar şi de conceptualizarea sa, în parte, diferită. Remarcăm, o dată în plus, complexitatea, profunzimea şi nuanţarea modelului teoretic, a analizei de evaluare, în traductologia românească, aşa cum se conturează în cercetarea Georgianei Lungu Badea, şi anume în abordarea comparativ-culturalistă a traducerii culturemelor.

Referinţe bibliografice

Bălăcescu, Ioana, Stefanink, Bernd. „Gérer les culturèmes en traduction". *Translationes*, 1, 2009b: 135-147. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

Blanco Santos, María Cristina. „La comunicación y su relación con la cultura". In: Ana María Cestero Mancera. *Estudios de comunicación no verbal*. Madrid: Editorial Edinumen, 1998: 17-36.

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

Diccionario de la Real Academia. Disponibil online la: http://www.rae.es/recursos/ diccionarios/drae (Accesat în 2 iulie 2016).

Larousse. Disponibil online la: http://www.larousse.fr/dictionnaires/ rechercher?q= cultureme&l=francais&culture (Accesat în 2 iulie 2016).

Lungu-Badea, Georgiana. „Culturemele – între conotaţii şi aluzii culturale. Încercare de definire a conceptului de culturem". *Analele Universităţii de Vest din Timişoara*, Seria Ştiinţe Filologice, AUT, XXXIX, 2001: 369-383.

Lungu-Badea, Georgiana. *Teoria culturemelor, teoria traducerii*. Timişoara: Editura Universităţii de Vest, 2004.

Lungu-Badea, Georgiana. „Quelques questions concernant la traduction des noms propres: application au roumain". In: Tatiana Miliaressi. *La Traduction: philosophie, linguistique et didactique*. Lille: Université Charles de Gaulle – Lille3, collection UL3 „Travaux et Recherches", 2009a: 249-252.

Lungu-Badea, Georgiana. „Remarques sur le concept de culturème". *Translationes,* 1, 2009b: 15-78. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

Lungu-Badea, Georgiana. „La traduction (im)propre des noms propres littéraires". *Translationes,* 3, 2011: 65-79. Georgiana Lungu-Badea şi Alina Pelea. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

Lungu-Badea, Georgiana. „Traduire les «effets d'évocation» des culturèmes: une aporie ?". In: Florence Lautel-Ribstein şi Jean-Yves Masson. Revue *Septet. Des Mots aux actes. „Jean-René Ladmiral: une œuvre en mouvement"*. Perros-Guirec: Éditions Anagrammes, nr. 3, 2012a: 289-308.

Lungu Badea, Georgiana. *Mic dicţionar de termeni utilizaţi în teoria, practica şi didactica traducerii*. Ediţia a III-a, revăzută şi adăugită. Timişoara: Editura Universităţii de Vest, 2012b.

Luque Nadal, Lucía. „Los culturemas, ¿unidades linguísticas, ideológicas o culturales?», 2009. Disponibil online la: elies.rediris.es/Language_Design/ LD11/LD11-05-Lucia.pdf (Accesat în 3 iulie 2014).

Marcu, Florin. *Marele dicţionar de neologisme*. Bucureşti: Editura Saeculum, 2000.

Molina, Lucía. *Análisis descriptivo de la traducción de los culturemas*. Tesis doctoral. Bellatarra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)

Molina, Lucía. *El otoño del pingüino. Análisis descriptivo de la traducción de los culturemas*. Castellón de la Plana: Univ. Jaime I, 2006.
Moţoc, Diana. *Traducerea, loc de întâlnire pentru limbile şi culturile catalană şi română. Studiu de caz: culturemul*. Teză doctorală. Universitatea de Vest din Timişoara, 2015.
Pelea, Alina, „Analyse des personnages de contes comme culturèmes et unités de traduction". *Translationes*, 1, 2009b: 97-117. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.
Poyatos, Fernando. „El culturema, unidad para el estudio de una cultura". *Yelmos*, 1, 1971: 23-27.
Poyatos, Fernando. *La comunicación no verbal. Cultura, lenguaje y conversación*. Madrid: Ediciones Istmo, Biblioteca Española de Lingüística y Filología, 1994.
Rădulescu, Anda. *Les culturèmes roumains: problèmes spéciaux de traduction*. Craiova: Editura Universitaria, 2010.
Rodriquez Abella, Rosa María. „*El hombre de mi vida*: análisis de la traducción de los culturemas del ámbito gastronómico". In: Carmen Navarro, Rosa María Rodríquez Abella, Francesca Dalle Pezze, Renzo Miotti. *La comunicación especializada*. Bern: Peter Lang AG, Linguistics insights, 2008: 321-339.
Vega de la Fuente Martínez, María. „Comunicación no verbal: algunas diferencias culturales entre Hungría y España". In: Ana María Cestero Mancera. *Estudios de comunicación no verbal*. Madrid: Editorial Edinumen, 1998: 37-52.
Vinay, Jean-Paul, Darbelnet, Jean, *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris: Didier, 1958.

Notiță biobibliografică

Diana MOȚOC este asistent universitar la Departamentul de Limbi Moderne Aplicate, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca. A obţinut doctoratul în traductologie la Universitatea de Vest din Timişoara, cu teza *Traducerea, loc de întâlnire a culturilor şi limbilor catalană şi română. Studiu de caz: culturemul*, sub îndrumarea ştiinţifică a prof. univ. dr. Georgiana Lungu Badea. A beneficiat de stagii de cercetare la Sorbonne Nouvelle de Paris, Université Libre de Bruxelles, Université de Genève, Universitat Autònoma de Barcelona, Universidad Complutense de Madrid, Universidad de Santiago de Compostela. A tradus poezie şi proză din literatura spaniolă (Jorge Manrique, Javier Marías) şi catalană (Quim Monzo, Miquel Rayó Ferrer).

BDD-V4219 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:11:14 UTC)